

**UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA RESTAUROVÁNÍ**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA RESTAUROVÁNÍ**

**KŘÍŽOVÉ CESTY V NOVÝCH
HRADECH U LITOMYŠLE A
VE STÁRKOVĚ**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

AUTOR PRÁCE: ALEŠ KOŠVANEK

VEDOUCÍ PRÁCE: Mgr. JIŘÍ KAŠÉ

2008

Fakulta/Vysokoškolský ústav

Katedra/Ústav:

Akademický rok:

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Pro: Aleš Košvanec
Studijní program: Výtvarná umění
Studijní obor: Restaurování a konzervace kamene a souvisejících materiálů
Název tématu: Křížová cesta v Nových Hradech

Zásady pro zpracování:

Ve své teoretické bakalářské práci se budete zabývat významnou památkou sochařství 18. století, souborem reliéfů Křížové cesty v Nových Hradech u Litomyšle. Nejprve budete stručně věnovat pozornost vzniku a vývoji kultu křížových cest obecně. Následně podáte stručné seznámení s historií obce a zámku Nové Hrady. Budete věnovat pozornost popisu a ikonografii jednotlivých zastavení křížové cesty v Nových Hradech. Další část práce budete věnovat obdobné Křížové cestě ve Stárkově u Náchoda, která, jak se zdá, může přispět k objasnění autorských a ikonografických okolností vzniku novohradské cesty. Pokusíte se zhodnotit, co přináší konfrontace těchto dvou pozdně barokních sochařských souborů.

Práci doprovodíte obrazovou přílohou, dokumentující pojednávané křížové cesty, dále vybranými a charakteristickými ukázkami reliéfů, které dobře zdokumentují dané téma. Po formální stránce dodržíte pravidla psaní bakalářských prací, stanovená na FR Upce.

Seznam odborné literatury:

Rozsah:

Vedoucí práce: Mgr. Jiří Kaše

Vedoucí katedry (ústavu): Mgr. Jiří Kaše

Datum zadání práce: 15.10. 2007

Termín odevzdání práce: pět kalendářních týdnů před termínem závěrečné zkoušky

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně Univerzity Pardubice (pobočka FR Litomyšl).

V Litomyšli dne.....

Aleš Košvanec

Abstrakt

V této práci je řešena problematika Křížové cesty v Nových Hradech. V první části textu je věnována pozornost vzniku a vývoji kultu křížových cest obecně. Následuje stručné seznámení s historií Nových Hradů. Značný rozsah práce je věnován popisu a ikonografii jednotlivých zastavení křížové cesty v Nových Hradech. Další část je věnována křížové cestě ve Stárkově u Náchoda, která mimo jiné může objasnit autora novohradské cesty. Konfrontace těchto dvou pozdně barokních památek umožní lépe porozumět tvarosloví autora a pozorovat jeho umělecký vývoj. K tomuto účelu je v práci věnován velký prostor fotodokumentaci.

Abstract

This bachelor work focuses on the analysis of the stations of the Cross in Nové Hradý. The first section pays attention to the origin and evolution of the stations of the cross-cult generally. A brief introduction to the history of Nové Hradý follows. A sizable extent is dedicated to the description of the particular stations in Nové Hradý and their iconography. Another part is presented to the stations of the Cross in Stárkov (next to Náchod), which could help to illumine the autor and his artistic development. A great place is dotated for the photodocumentation to this purpose.

Obsah

1. Úvod

2. Vlastní text BP

2.1 Vznik a stručná historie kultu křížových cest

2.2 Ikonografie křížových cest

2.3 Z historie Nových Hradů

2.4 Křížová cesta v Nových Hradech

2.5 Katalog křížové cesty v Nových Hradech

2.6 Historie Stárkova

2.7 Křížová cesta ve Stárkově u Náchoda

2.8 Katalog křížové cesty ve Stárkově u Náchoda a její souvislosti a odlišnosti s křížovou cestou v Nových Hradech

2.9 Srovnání reliéfů Křížové cesty v Nových Hradech a ve Stárkově u Náchoda

3. Závěr

4. Poznámky

5. Literatura a prameny

5.1 Použitá literatura

5.2 Prameny

1. Úvod

Období pozdního baroka ve východních Čechách nebylo dosud důkladně zmapováno. Po smrti Matyáše Bernarda Brauna působilo ve východních Čechách mnoho jeho žáků se svými dílnami. Důkladné zmapování těchto přímých následovníků Brauna je práce velmi náročná, ale pro mnohé odborníky velmi lákavá. Dle mého názoru je to jedna z možných příčin, nedostatku informací o životech a dílech umělců, kteří se vyučili v dílnách Braunových žáků a poté tvořili v regionu východních Čech i jinde.

Tato práce se zabývá několika dílčími cíly. Prvním z nich je snaha o připomenutí těchto často nedoceněných autorů a jejich děl. Křížová cesta v Nových Hradech je příkladným zástupcem této problematiky. K dalším cílům práce patří podrobný stávající popis Křížové cesty. Na stav díla bude nahlíženo z hlediska restaurátorského, ale bude také řešeno ikonografické pojetí a hodnoceno sochařské provedení reliéfů.

Stěžejní částí bude konfrontace Křížové cesty v Nových Hradech se starší východočeskou analogií ve Stárkově u Náchoda. Toto porovnání by mělo aspoň částečně odhalit nejasnosti v autorství novohradských zastavení a zasadit jejich výtvarné zpracování do širšího kontextu. Důležitou součástí této práce je také podrobná fotodokumentace všech zastavení obou křížových cest jako jednotlivých celků a vyzdvíženy jsou též podstatné detaily jednotlivých reliéfů, které jsou nutné k jasné představě o dané problematice.

2.1 Vznik a stručná historie kultu křížových cest

Původ křížové cesty nacházíme v jeruzalémských ulicích, na místech, kde se Kristus, nesoucí kříž na Golgotu (pahorek, na kterém byl ukřižován, jinak také nazývaný Lebka), několikrát zastavil. Tato místa Ježíšova utrpení byla uctívána už v prvních staletích a od dob prvního křesťanského císaře Konstantina se stala také cílem poutí. Jedna z legend říká, že Panna Maria procházela místy utrpení svého syna každý den. Křesťané toužící po návštěvě a připomínce významných míst, která byla spojena s evangeliem a životy svatých, se mnohdy vydávali i na dalekou pouť k Božímu hrobu do Jeruzaléma. Ve stoletích křížových výprav byly tyto cesty ještě více podníceny. Byly to však výpravy velice nákladné, dlouhodobé a mnohdy životu nebezpečné, pro většinu lidí téměř neuskutečnitelné. Pod dojmem těchto poutí a vlivem živých inscenací pašij se v 15. století vyvinula na mnoha místech Evropy forma pašijové cesty s řadou zastavení, která měla většímu počtu věřících umožnit nábožný zážitek *imitatio Christi* – meditativní následování Krista v utrpení, doprovázené modlitbou a realizované navíc v symbolických kulisách, které měly představovat jeruzalémské scenérie. Počátky křížových cest jsou spjaty s řádem Františkánů, kterým byl roku 1342 svěřen dohled nad svatými místy v Jeruzalémě. Díky nim se tato pobožnost institucionalizuje a posléze se šíří do Evropy. Myšlenka trvalého připodobňování si Kristovy útrpné cesty byla realizována nejprve v Křížových cestách a kalváriích v hornaté krajině severoitalského Piemontu. V Záalpi byl podobný areál vytvořen nejdříve v Polsku, Kalwaria Zebrzydowska, založená okolo roku 1600.¹ Podstatný důvod velkého rozšíření Křížových cest po Evropě v 17. století byl v obsazení Svaté země Turky a tím téměř znemožněné křesťanské poutě.

Jeden z nejstarších poutních areálů křížové cesty u nás je v jihočeském Římově, který zbudovali českokrumlovští jezuité zřejmě ve dvou etapách od roku 1658 až do 1. čtvrtiny 18. století. Je zde 25 zastavení, která jsou doplněna loretánskou kaplí s ambity. Podobně bohatý areál vznikl od roku 1664 ve Starém Hroznatově, původně čítající 29 zastavení umístěných ve 23 kaplích. Jejich mladší obdoby byly řešeny jako otevřené kapličky s výklenkem pro vícefigurální skupiny nebo exteriérové sochařské cykly, představované např. pašijemi na Kreuzbergu u Českého Krumlova, kalvárií v Česticích a Úštěku, ve východních Čechách a na česko-moravském pomezí pak výklenkovými kaplemi s expresivními pašijovými výjevy vedoucími k servitskému klášteru na Hoře

Matky Boží v Králíkách, kalvárií v Moravské Třebové, nebo zastaveními křížové cesty, jenž vedou k poutnímu areálu v Jaroměřicích u Jevíčka.^{viz. č.1}

Pro starší i mladší varianty architektonického a sochařského ztvárnění připomínky Kristovy cesty na Golgotu byla charakteristická dokonalá provázanost uměleckého díla a reálné přírody v níž bylo osazeno.

2.2 Ikonografie křížových cest

Ikonografie křížové cesty vychází ze stručných zmínek o Kristově soudu a následném nesení kříže na Golgotu ve čtyřech evangeliích. Původně byla Křížová cesta pouze součástí středověkých pašijových inscenací a děj zmiňovaný v Písmu byl obohacen o další epizody jako Ježíšovy pády pod křížem, setkání s Matkou, nebo se sv. Veronikou. Ikonografické náměty jednotlivých zastavení byly často ještě rozsáhlejší a jejich počet nebyl přesně stanoven. Konec nekodifikované ikonografie a různému počtu zastavení nastal roku 1731², kdy na papežském stolci pobýval Klement XII. Tento papež také potvrdil, že Křížová cesta může být v každém kostele (od roku 1686 měli privilegium udělené Inocencem XI. k realizaci zastavení křížových cest ve všech svých chrámech pouze františkáni). Kdokoli prošel zbožností v těchto chrámech, získal odpustky, které byly dříve vázány k pouti do Svatých míst. Definitivní počet zastavení byl stanoven na těchto čtrnáct: I. Pilát odsuzuje Ježíše Krista na smrt, II. Ježíš bere kříž na ramena, III. Ježíš padá pod křížem poprvé, IV. Ježíš setkává svoji matku, V. Šimon Cyrénský pomáhá Kristu nést kříž, VI. Veronika podává Ježíšovi roušku, VII. Ježíš klesá pod křížem podruhé, VIII. Zbožné ženy pláč nad Ježíšem, IX. Ježíš klesá pod křížem potřetí, X. Ježíš je zbaven šatů, XI. Ježíš je přibit na kříž, XII. Ježíš na kříži umírá, XIII. Ježíš je sňat a položen do klína Matky, XIV. Ježíš je uložen do hrobu.

Z duchovního hlediska je *Via Crucis* posvátnou cestou vedenou Bohem. Pobožnost křížové cesty má intimní charakter – prostřednictvím jednotlivých zastavení má věřící reflektovat své životní prožitky, aplikovat je na daný výjev. Význam této pobožnosti vyjádřil sv. Lev takto: *Via Crucis* vede k tomu, abychom očima srdce hleděli na ukřižovaného Ježíše způsobem, který nám v jeho těle dá poznat naše vlastní tělo.^{viz. č.2}

2.3 Z historie Nových Hradů

Dnešní Novohradsko – Prosečsko, je malé území rozložené okolo horního toku řeky Novohradky, místně nazývané také Olšinka. Ves Nové Hrady se poprvé připomíná pod názvem Boží Dům. Legenda o vzniku názvu Boží Dům praví: Na Olšince, na srázném, skoro nepřístupném vrchu Kadani, sídlil před staletími neznámý rytíř. Uprostřed hustých lesů dal si zbudovati pevnou tvrz. Aby se neprozradila jeho skrýš, dal povraždit, kdož ji stavěli. Pak měl klid, žil v bezpečí a mizíval v lesní houštině jako duch, kdykoliv byl pronásledován.

Ale jeho svědomí nemělo klid. Znovu a znovu se vracela hrozná výčitka spáchaného zločinu a z odvážného rytíře se stával smutný kající. Lituje svých hříchů a snaží se pokáním zahladit jejich stopy. Proto založil v údolí, na místě nynějších Nových Hradů, blízko místa, kde stávala jeho tajná tvrz, kostelík Domus Dei – Dům Boží, a v osadě nazvané Boží dům, shromáždil své poddané, jimž pak byl dobrotivým pánem. / Podle V. Bubna/³

V roce 1347 byla ves Boží Dům majetkem litomyšlského biskupství, ale r. 1398 je doložena jako majetek Podlažického kláštera, jenž ji získal od jednoho z litomyšlských biskupů. Podlažický benediktinský klášter založený roku 1160 vyvíjel v této oblasti dnešních Nových Hradů velké kolonizační úsilí. Podle dřívějších názorů se před velkou kolonizací ve 13. století zastavilo osídlení tohoto kraje u severních břehů horní Novohradky (dnešní Doubravice a Bučina). Tento názor však vyvrací záznam Podlažického nekrologu v nejstarší vrstvě svých zemřelých (tj. po roce 1160). Zde jsou uváděna významná jména jako Sderad, velmož Perarc a o něco později i klášterník Kutra, tyto osobnosti dali nejspíše jména, nebo sami byli zakladateli osad na jih od dolního toku Novohradky: Zderaze, Perálce a Kutřina.⁴

Podlažickým opatům se nepodařilo propojení obou vzdálených panství v jeden celek, ale naopak ztratili několik vesnic jako Perálec, Zbožnov, Štěpánov a Kutřín. Je možné že tyto ztráty byly zapříčiněny těžkou finanční situací, která na Podlažický klášter dolehla v pol. 13. stol. a která byla také důvodem toho, že se klášter vzdal svého skvostného rukopisu Codex gigas.

Během husitských válek byl na jaře roku 1421 klášter zničen a jeho majetek získal husitský hejtman Jan Pardus z Vratkova. Po bitvě u Lipan si císař Zikmund upevňoval své postavení dary a půjčkami šlechticům a měštům za to, že jimi byl uznán

za českého krále. 21. září 1436 zapsal všechno zboží podlažického opatství na dobu 6 let Janu Pardusovi z Vratkova. Po uplynutí této doby přešlo všechno zboží i s Božím domem na pana Zdenka z Postupic. Stalo se tak až do roku 1557 majetkem rodu Kostků z Postupic.

Střediskem bývalého klášterního panství se stala právě ves Boží dům a Zdeňk Kostka nechal postavit místo zchátralého hradu na návrší nový, kamenný hrad, zvaný též Božím domem. Obyvatelé však nazývali hrad prostě Novým Hradem a tento název nahradil název původní a později se rozšířil i na podhradí.

Po smrti Zdeňka z Postupic v roce 1468 přešel majetek na jeho mladšího bratra Albrechta Kostku, v této souvislosti je o novém hradu v pramenech zmínka. Albrecht postoupil v roce 1495 hrad svému synovi Zdeňku Kostkovi, v té době je již nazývaný Novým Hradem.

Po smrti Zdeňkova syna Bohuše Kostky v roce 1557 připadlo Novohradské panství královské komoře, protože se Bohuš Kostka účastnil v letech 1546-1547 protihabsburského povstání a jako trest mu bylo novohradské panství změněno v manství a ponecháno jen do konce života.

Královská komora prodala v roce 1559 novohradské panství již jako dědičný statek žateckému měšťanovi Janu Žateckému z Weikersdorfu /Vejkrštorfu/. Ten umírá roku 1561 a panství připadá jeho synovi Vojtěchovi, který nepřežil svého otce dlouho a roku 1563 umírá také. Dědictví si rozdělily mezi sebe jeho dvě setry Anežka a Anna, Nové Hrady připadly Anně, která se později provdala za Ferdinanda Švihovského z Rýzmburka. Krátká vláda dvou generací Žateckých velmi pozvedla hospodaření a společenský život v Nových Hradech.

Panství zdědil roku 1580 pan Mikuláš z Lobkovic, hejtman Starého města Pražského. Jeho sestra Anna držela Nové Hrady do roku 1604 a po její smrti její manžel Pavel Sixst z Trautsonu, hrabě na Falkenštajně, dědičný maršálek hrabství Tyrol, rytíř Zlatého rouna a místodržitel Dolního Rakouska.

Dále panství připadlo na hraběte a pozdějšího knížete Ludvíka z Trautsonu, který se tam roku 1735 usadil. Po jeho smrti přešel majetek na jeho tři bratry, Viléma, Josefa a Jana, z nichž poslední je posléze vlastnil sám. V roce 1749 přišly Nové Hrady prodejem do vlastnictví Anny Barbory, vdovy po hraběti Janu Ludvíku Harbuval Chamaré.

Velký obrat a konec starého hradu nastal, když přestal být jměním rodiny Trautsonů a dostal nové majitele. Rod Harbuval Chamaré, pocházející z Francie, se objevil v Čechách v polovině 17. století. Jeho příslušníci dostali za služby v císařském vojsku konfiskovaná česká panství – Potštejn a Horka. Chamaré jako feudální vrchnost, povinnosti poddaných neumenšovali, naopak všichni poddaní byli zatíženi novou povinností – příst pro vrchnost jednu, nebo i více štuk příze. Za jejich panování byl také málokterý sedlák za peněžní poplatek osvobozen od robotních povinností a naopak přibyla povinnost roboty stavební. Toto nové pracovní zatížení poddaných bylo výsledkem aktivního rozvíjení obchodu a peněžního hospodaření rodu Chamaré. Stavební činnost těchto feudálů dala Novohradskému panství nové církevní i panské dominanty.

Roku 1767 dala hraběnka Anna Barbora spolu s Annou Slavíkovou zbudovat **Křížovou cestu** ke svému sídlu, v té době ještě hradu na nezalesněném kopci.

Rodinný majetek přešel roku 1773 na syna Anny Barbory, hraběte Jana Antonína. Chtěl-li na svém panství bydlet, byl hrabě nucen vystavět sídlo nové. Své představy o podobě nového sídla zaznamenal na četných kresbách, které odborně zpracoval tyrolský architekt Josef Jäger. Výsledné dílo tak jak ho známe dnes, bylo započato roku 1774 a je zřejmě inspirováno zámekem ve Versailles. Starý hrad, ke kterému směřovala křížová cesta posloužil jako zdroj materiálu pro budování základů stavby zámku pod kopcem.³

2.4 Křížová cesta v Nových Hradech

Křížová cesta v Nových Hradech je pozoruhodná pozdně barokní památka východních Čech.

Její vznik lze s největší pravděpodobností spojit s rokem 1767, kdy věnovala majitelka novohradského panství hraběnka Anna Harbuval-Chamaré, rozená von Sanning, společně s paní A. Slavíkovou hotovost 500 zlatých k vybudování křížové cesty.⁵ Můžeme se jen domnívat, co bylo zbožným zakladatelkám hlavním podnětem k vybudování tohoto komplexu v Nových Hradech. Mohla jím být některá z dobově oblíbených knížek propagující pobožnost křížové cesty, nebo návštěva některých již zbudovaných areálů *Via Crucis* v okolí.

Autorem tohoto kamenosochařského díla je nejspíše Bartoloměj Henrich (Hendrych) (1714-1772) z Litomyšle. Možná je i účast celé jeho dílny, blízce spolupracoval se svým bratrem Václavem a dalšími kameníky. Jméno sochaře Hendricha není v souvislosti s křížovou cestou v Nových Hradech archivně doloženo, není známa ani signatura na některém ze zastavení. Hendrich jako autor se nabízí z několika důvodů. Od roku 1759 je prvně uváděn v Litomyšli, kde se ženil a spolu se svým bratrem Václavem zřejmě zakládá dílnu, která se v budoucnu podílí na realizaci mnoha kamenosochařských zakázek ve východních Čechách. Další argument pro Hendrichovo autorství najdeme v malebné obci Stárkov nedaleko města Náchod. Zde se nachází křížová cesta, která je svou ikonografickou koncepcí, časovou blízkostí doby vzniku a uměleckým provedením, novohradským zastavením více než blízká. Srovnání těchto dvou zajímavých památek pozdního baroka ve východních Čechách je jeden z hlavních úkolů této práce. Autorství kamenosochaře Hendrycha je ve Stárkově doloženo jeho signaturou na zadní straně I. zastavení (na žádném jiném místě se autorův podpis nevyskytuje). V Nových Hradech je zastavení I. Kristus v domě Pilátově, vsazeno do hřbitovní zdi. Tento fakt znemožňuje potvrzení Hendrychova autorství, předpokládáme-li, že i zde umístil autor svůj autogram na zadní stranu prvního zastavení.

Novohradská cesta začínala nejspíše přímo u kostela sv. Jakuba, vedla na protější nezalesněnou stráň a končila na vrcholku kopce u bývalého sídla hraběnky Anny Harbuval Chamaré. Pro snadnější výstup byly mezi některými „štacemi“

zbudovány ve svahu schody. Nejspíš brzy po založení Křížové cesty byly vysazeny lípy, které provázejí návštěvníka celou cestu.

Dnes je první zastavení, jak již bylo zmíněno, obezděno hřbitovní zdí. Druhé zastavení je umístěno ve svahu na protější straně silnice, vede k němu neupravený velmi strmý průchod ve křoví. Původní nástup byl dříve nejspíš plynulejší, dnešní strmý svah souvisí zřejmě s budováním silnice. XIV. zastavení končí na vrcholku kopce. Z původního hraběččina sídla tam dnes nedaleko nalezneme jen ruiny obvodových zdí. O zastavení č. I a jeho druhotném osazení ve zdi kostela zde již zmínka byla. Zajímavostí jsou zastavení č. V a VII, které zobrazují scénu Kristova pochodu na opačnou stranu než ostatní reliéfy, tedy zleva doprava. Tato situace mohla vzniknout pozdějším přesunem zastavení na jiné místo, ale také změnami, které mohly nastat při samé realizaci celého areálu.

Křížová cesta v Nových Hradech má třináct kamenných reliéfů, zastavení XII. se scénou Ukřižování, je atypicky ztvárněno dřevěným křížem s Kristovým tělem malovaným na plechu. Je otázkou, zda je tento dřevěný kříž původní, nebo z neznámých důvodů později doplnil celou cestu. Dnes je v havarijním, téměř zaniklém torzálním stavu. Mohl by však být podkladem pro restaurátorský průzkum, který by mohl s jistotou odhalit stáří tohoto nezvyklého provedení v rámci kamenosochařského cyklu. Tento průzkum by učinil konec spekulacím o původnosti tohoto dřevěného kříže, o kterých se můžeme dočíst téměř v každé práci, která se Novohradskou Křížovou cestou zabývá a mohl by být možným podkladem pro zhotovení kopie při budoucím restaurování celé cesty. Kdybychom uznali kříž jako původní, další nezodpovězenou otázkou také zůstává, zda v koncepci XII. zastavení neasistovali kříži s Kristem ikonograficky tradiční doprovodné postavy Panny Marie a sv. Jana Evangelisty, provedené jako volné kamenné plastiky.

Jednotlivá kamenná zastavení jsou sestavena ze tří bloků, jenž jsou osazeny na dvou pískovcových deskách spojených kovovou kramlí. Na deskách, které jsou podezděny tak, aby zdivo vyrovnalo nerovnost terénu, je posazen mohutný kvádr, na němž je vyveden reliéf novozákonní scény. Ten je po stranách ohraničen páskou, zakončenou při spodním okraji párem volutových uší. Spodní část je zakončena vysokým, dvakrát odstupňovaným a po stranách pod volutami dozadu prolomeným soklem.

Horní díl kamenného zastavení, má v podstatě tvar trojúhelníku o výšce přibližně jedné třetiny celého díla. Strany jsou tvořeny dvěma páry volutových uší nad

sebou a vrcholí krajkou. Uvnitř tohoto nástavce, který je v dolní části mnohdy tvořen plynule navázaným reliéfem, je rokajovým ornamentem ohraničena římská číslice zastavení.

Výška kamenných zastavení je přibližně 270 cm, šířka 140 cm a hloubka 55cm.

Přípodobnění Kristovy cesty Jeruzalémskými ulicemi je vysekáno v poměrně vysokém reliéfu do jemnozrnného křemenného pískovce. Ten se velmi blíží svým vzhledem k tzv. maletínským pískovcům těženým v minulých staletích v okolí Moravské Třebové. Pískovec užitý v Nových Hradech má však odlišný vzhled železitých kongrecí, které probarvují své okolí intenzivněji. Obdobné velmi intenzivní rudé zabarvení pískovců lze však sledovat u kamene z lomů v okolí Mladějova, které jsou stratigraficky i petrologicky shodné s maletínskými pískovci. Obě lokality byli historicky intenzivně využívány ve stavebnictví.⁶

Pokud je nám známo, první historicky doložená oprava novohradské Křížové cesty proběhla v roce 1885, kdy obnovu cyklu zastavení provedl z Litomyšle pocházející sochař a kameník František Metyš.⁷ O tom, že tehdejší stav kamenných bloků byl vážný a potřeboval akutní opravu svědčí okolnost, že na ní byly roku 1855 shromážděny finanční příspěvky.¹

Ve 20. století zřejmě neproběhl žádný restaurátorský zásah, přestože se ze 60. let dochovaly určité návrhy s rozpočty na provedení restaurátorských prací.^{viz. č. 1}

Stav zachování kamenných reliéfů dnes je u jednotlivých zastavení odlišný. Dají se však popsat společné typy poškození kamene. Jde především o biologické napadení lišejníky a mechy, které souvisí s okolní zelení a mnohaletým neošetřením kamene. Úbytek hmoty v modelaci reliéfů souvisí s černou krustou, která nejen esteticky ruší, ale také vytváří puchýřky, které se odlupují. Místy je nesoudržný, zpískovatělý povrch kamene i mimo krustu. Lokálně vykazuje kámen známky silného zasolení. Na úbytku modelace se podílejí také tmely použité v předešlém opravném zásahu. Často je také kámen poškozen mechanicky vandaly, jsou zde stopy po vyrývání textu do kamene atd. Stopy po povrchových úpravách v minulosti nebyly dosud zjištěny.

V minulém roce byl proveden podrobný restaurátorský průzkum této památky a v následujících letech dojde k restaurátorskému zásahu na celém sochařském souboru.

2.5 Katalog křižové cesty v Nových Hradech

I. zastavení - Kristus v domě Pilátově odsouzen k smrti ukřižováním

Autor zde zachytil scénu z domu Pilátova, kde byl Ježíš odsouzen k smrti ukřižováním. V evangeliu podle Matouše je řečeno : „ *Vladařovi vojáci dovedli Ježíše do místodržitelství a svolali na něj celou setninu. Svlékli ho a oblékli mu nachový plášť, upletli korunu z trní a posadili mu ji na hlavu, klekali před ním a posmívali se mu : „ Bud' zdráv, židovský králi!“ Plivali na něj, brali tu hůl a bili ho po hlavě. Když se mu dost naposmívali, svlékli mu plášť a oblékli ho zase do jeho šatů. A odvedli ho k ukřižování.*“ Reliéf I. zastavení zobrazuje chvíli po vyřčení rozsudku nad Ježíšem. Odsouzeného odvádějí z místodržitelova domu dva římské vojáci, první z nich, který vede Ježíše za provaz, se otáčí na Piláta. Ten posazen na svém trůnu pozvednutou rukou rozkazuje vojákům vykonat rozsudek, smrt ukřižováním. V pozadí na vše dohlíží

postava kněze bez jakéhokoliv náznaku pohybu. Architektura popředí je řešena schodištěm Pilátova domu, na kterém stojí figury vojáků a Krista. Pozadí uzavírá závěs a mohutný sloup.

II. zastavení – Kristus přijímá kříž

Druhé zastavení znázorňuje Ježíšovo přijímání kříže na svá bedra. Kříž Kristovi podávají dva biřici. Voják vpravo je zachycen ve velmi dobrém pohybu. Další figura na reliéfu je umístěna zcela vpravo a jde nejspíše o civilní postavu. Na hlavě nemá posazenu přilbu s dekorativním rokajovým výkrojem pro ucho jako římské vojáky. Civilní postavy, možná konkrétní portréty, které obohacují základní postavy příběhu, jsou na novohradských výjevech zobrazovány vždy na pravém okraji. Odlišné, ale charakteristické tvarosloví portrétu civilní figury na II. zastavení nabízí teorii, že *„Hlava civilní postavy na pravé straně je vytvořena podle antické hlavy – podle odlitku*

trojrozměrné hlavy, nebo spíše podle římské mince s reliéfem hlavy. Typické jsou vlasy, tvar hlavy a profil obličeje.“⁸ Kvalita sochařského zpracování jednotlivých zastavení je rozlišná. Důvodem může být odlišná zručnost členů kamenosochařské dílny nebo velké výkyvy v úrovni práce jediného autora – kamenosochaře. Zadání zřejmě přesahovalo jeho schopnosti a tak byl autor nucen hledat předlohy a poučení v dostupných zdrojích, jako byly např. mince, nebo sádrové antické odlitky.

III. zastavení – Kristus poprvé klesá pod křížem

Scéna III. zastavení- Kristus poprvé klesá pod křížem je vytvořena v klasické kompozici, kde je ve středu umístěn Ježíš padající pod tíhou kříže a okolo něho skupina vojáků. Kristus svou levou rukou objímá kříž a pravou se opírá o zemi. Jeho portrét je zde velmi kvalitní, duchovně procítěný, pokorně přijímá bolest a ponížení. Sochařsky zdařilá je i postava biřice, jenž se sklání nad Ježíšem a působí, jako by vyzýval padajícího, aby vstal.

Ostatní dvě postavy vojáků jsou vyobrazeny za křížem, který rozděluje a zakrývá části jejich těl. Na pravém okraji reliéfu je opět mužská figura bez vojenských atributů, která je natočena k padajícímu spasiteli, v pohybu znázorňujícím pomoc s jeho břemenem.

IV. zastavení – Kristus potkávající svou matku

Ústředním motivem IV. zastavení je Kristus nesoucí kříž, jenž potkává svoji matku. Otáčí se k ní přes své pravé rameno. Ona má ruce sepjaté k modlitbě. Jsou zde ještě dvě mužské postavy. V levé půli reliéfu, v pozadí za křížem, je portrét přihlížejícího staršího muže. V pravém okraji je figura mladšího muže, který vede Krista za provaz, jenž má uvázan kolem pasu. Tento výjev, stejně jako Spasitelovy pády pod tíhou kříže, nebo setkání se sv. Veronikou nemají oporu v Písmu. Jsou dílem duchovní meditativní literatury a pašijových scénických inscenací pozdního středověku.

V. zastavení – Šimon z Kyrény pomáhá Kristu nést kříž

„Cestou přinutili nějakého Šimona z Kyrény, otce Alexandrova a Rufova, který šel z venkova, aby mu nesl kříž.“ (Marek 15-16)

Reliéf zastavení č.5 je vystavěn z postav Ježíše Krista se Šimonem Kyrénským, kteří společně nesou kříž, z vojáka který oba vede za provaz a dvou mužských figur, které scéně přihlížejí. Ztvárnění vojáka vedoucího Krista se Šimonem je po výtvarné stránce slabé. Zajímavé je detailní zpracování poprsí vousatého muže bez klobouku jenž stojí za křížem. Sochař Bradna, jenž hodnotil sochařské ztvárnění reliéfů předpokládá „že je vytvořena podle dřevěné sochy, kterou autor dobře znal a dobře přepsal do reliéfu.“

Tento názor je dosti pravděpodobný a potvrzuje i teorii o nedostatku vlastní invence autorovy a potřeby opisu, nebo předlohy. Z těchto důvodů pak vznikají výrazné odlišnosti a výkyvy ve výtvarném projevu umělce. Například zastavení č.II – portrét postavy na pravém okraji reliéfu, a naproti tomu poprsí vousatého muže ze zastavení č.5.

VI. zastavení – setkání s Veronikou

Na reliéfu VI. zastavení je zachycen okamžik kdy se Ježíš nesoucí kříž na ramennou otáčí na Veroniku, která mu podává roušku k osušení jeho zkrvaveného obličeje. Této scéně přihlížejí tři římsí vojáci, z nichž jeden, vedoucí Spasitele za provaz, je vyobrazen na pravém okraji. Ostatní dva vojáci hledí na Krista s Veronikou zpoza kříže, který zakrývá jejich dolní poloviny těl. Veroničino gesto podání roušky Kristovi je velmi nečitelné, nepřirozené. Určitá razance a postavení těžiště jejího těla, dle mého názoru neodpovídá zdařilému vyjádření požadovaného pohybu podání roušky. Voják po pravé straně je po sochařské stránce velmi špatně vybudován.

VII. zastavení – Kristus padá podruhé pod křížem

Scéna vyobrazená na VII. reliéfu znázorňuje druhý Kristův pád pod vahou kříže na své cestě na Golgotu. Středem zajímavé kompozice je padající Kristus, nad ním se snaží dva římsští biřici pomoci mu s křížem, aby mohl vstát a pokračovat v cestě. Třetí voják, vyobrazený zcela vpravo je naprosto strnulý bez pohybu a budí dojem závěrečného doplnění volného místa na pravé straně reliéfu, které možná vzniklo nepředpokládaným posunem středu kompozice směrem doleva.

VIII. zastavení – Kristus potkává plačící ženy

Evangelium podle Lukáše nám o této scéně sděluje následující věty : „ Za ním šel veliký zástup lidu; ženy nad ním nařikaly a oplakávaly ho. Ježíš se k ním obrátil a řekl: „ Dcery jeruzalémské, nade mnou neplačte! Plačte nad sebou a nad svými dětmi; hle, přicházejí dny, kdy budou říkat: Blaze neplodným, blaze těm, které nikdy nerodily a nekojily! Tehdy, řeknou horám: Padněte na nás a pahrbkům: Přikryjte nás! Neboť děje-li se toto se zeleným stromem, co se stane se suchým?“

Postava Krista je zde ztvárněna stejně jako na všech ostatních zastavení. Nejpropracovanější figurou je plačící žena vlevo. Další žena a muž v pozadí jsou nevalné sochařské kvality. K charakteristice muže v pravé části reliéfu použiji názor sochaře Bradny: „ *Civilní postava vpravo se zcela vymyká všem postavám celé křížové cesty . Tvář z „anfasu“ je v jakési grimase dobového pojetí vztahu k životu. Hlava je vtěsnaná pod břevno kříže, tělo je v pohybu sebevědomého gesta. Domnívám se, že je to autoportrét tvůrce křížové cesty.*“

IX. zastavení – Kristus padá potřetí pod křížem

Tímto zastavením začíná vyšší sochařská kvalita reliéfů. Figury jsou živější v pohybech, a draperie lepší. Kristovu třetímu pádu při cestě na Golgotu přihlížejí v pozadí scény dvě nevojenské postavy, z nichž figura u pravého okraje má opět realističtější portrétní rysy, než většina spíše navizujících portrétů. Sochař přepisoval do kamene jemu dobře známý obličej. Voják, který stojí při levém kraji reliéfu je téměř totožný s figurou vojáka z III. zastavení – Kristus poprvé klesá pod křížem.

X. zastavení – Kristus je svlékán z šatů

Postava Krista je zde dobře sochařsky zpracována, možná nejlépe z celého souboru reliéfů. Autor si zde dobře poradil s pohybem Krista, který je svlékán z šatů a dobře vybudoval figuru v prostoru. Vojáci, kteří jsou výtvarně méně kvalitní stojí s Ježíšem před křížem, který leží na zemi před nimi ve špatném perspektivním znázornění. Na pravém okraji je opět civilní figura, která se nezúčastňuje děje. Možná má opět nějaké konkrétní rysy.

XI. zastavení – Kristus je přibíjen na kříž

XI. zastavení : Kristus je přibíjen na kříž je znázorněno způsobem, jenž odpovídá době 16. až 18. století. Do tohoto časového období spadá zobrazení vztyčování kříže na němž už je Kristus přibit. Druhý způsob zobrazení, kdy Ježíš vystupuje na kříž po žebříku patří do rané italské renesance.

K sochařskému zhodnocení uměleckého provedení reliéfu: výtvarně nejzajímavějším prvkem tohoto zastavení je základní kompozice. Figury Krista a vojáka, který stojí u paty kříže jsou průměrné sochařské kvality. Kříž je vztyčován před abstraktně znázorněnou skálou, na které stojí katané. Dvojice přibíjející Spasitelovi ruce ke kříži, má neúměrné proporce končetin, špatně vyvedené hlavy a loutkovité pohyby.

XII. zastavení – Kristus umírá na kříži

XII. zastavení jako kamenný reliéf s výjevem ukřižování zde není. Na místě, kde by mělo být je torzo dřevěného kříže s korpusem z pomalovaného plechu. Je otázkou zda původně zde stálo kamenné XII. zastavení, nebo zde již od vzniku křížové cesty byl dřevěný kříž.

XIII. zastavení – Kristus spočívající na klíně své matky

Výtvarně asi nejkvalitnější zastavení. Výjimečná je především monumentální kompozice trojúhelníkového tvaru. Uprostřed kompozice je mrtvý Kristus, sejmutý z kříže a opírající se zády o svou matku. Ta svou levou rukou svírá ruku svého mrtvého syna a druhou rukou v bezmocném gestu směřuje na Maří Magdalénu. Vzájemně si hledí do očí a Máří z Magdaly má ruce sepjaté k modlitbě. Vrchol trojúhelníkové kompozice je zakončen vrcholem kříže, z něhož byl Kristus sňat a který má opět špatnou perspektivní zkratku.

XIV. zastavení – Kristus je uložen do hrobu

Ke scéně na XIV. zastavení křížové cesty se v evangeliu podle Lukáše vztahují tyto věty: „Členem židovské rady byl muž jménem Josef, člověk dobrý a spravedlivý, který nesouhlasil s jejich rozhodnutím a činem. Pocházel z židovského města Arimatie a patřil k těm, kdo očekávali království Boží. Ten přišel k Pilátovi a požádal ho o Ježíšovo tělo; sňal je s kříže, zavinul do plátna a položil do hrobu, vytesaného ve skále, kde ještě nikdo nebyl pochován. Byl pátek a začínala sobota.“

Ježíšovo tělo je v hrobce uloženo na bohatě zřasené látce s dobrou draperií, kterou je z části přikryto a z části jí má svinutou pod hlavou.. Architektonickou kulisu pozadí tvoří kamenná zeď s dvěma oblouky. Ve spodní části reliéfu je znázorněna skála, v níž byl hrob vytvořen jak se zmiňuje Lukášovo evangelium.

2.6 Historie Stárkova

Obec zvaná Stárkov se ve středověku nacházela uprostřed špatně prostupných lesů České země. Toto místo, stejně tak jako mnoho příhraničních měst a obcí, začalo být kolonizováno v 1. polovině 13. století. O prvním osídlení máme pouze kusé zprávy. První opevněné sídlo v okolí dnešního Stárkova vzniklo okolo roku 1250. Byl jím podle výzkumu Ústavu historických věd Pedagogické fakulty Vysoké školy pedagogické v Hradci Králové dřevěný hrad na Zámeckém vrchu v jihozápadní části Stárkova. Jeho zakladatelem byl nejspíš příslušník rodu, jenž měl ve svém erbu motiv třmenu a který kolonizoval široké okolí.⁹

Nejstarším známým příslušníkem tohoto rodu který Stárkov a blízké okolí držel ve své moci byl Sezema. Po jeho smrti v roce 1250 převzal moc jeho syn Petr a pak Petrův bratr Bohuše připomínaný v letech 1260-1321. Ze dne 17. srpna 1321 pochází první písemný doklad, kde je poprvé výslovně uvedeno jméno Stárkov. Bohuše ze Stárkova zde prohlašuje, že věnuje klášteru v Polici nad Metují 6 hřiven stříbra na spásu duše své manželky. Tehdy již pravděpodobně sídlil na nové tvrzi, která byla vybudována v místech vedle kostela, starý hrad postupně zanikal.

Po Bohušovi drželi dále panství Čeněk a pak Rubín ze Žampachu. Před rokem 1393 jej získal Matěj Salava z Lípy, který si vybudoval nový sídelní hrad - Skály. Součástí panství byly mimo Stárkova a jeho tvrze další okolní vesnice jako Skalka, Studnice, Horní a Dolní Verněřovice, Metuje, Bystré, Chlívce, Jívka, Radvanice a Vápenka. Matěj Salava z Lípy byl v počátcích husitských válek na straně zastánců kalicha, ale později se přidal k císaři Zikmundovi, což mu zajistilo udržení sídelního hradu a přístup k majetku benediktinských klášterů na Broumovsku.

V druhé polovině 15. století se majitelé Stárkovského panství rychle střídali. Známe jména majitelů Hanuše z Varnsdorfu, Zbyňka Buchovce z Buchova, Bartoloměje knížete Münsterberského, který byl vnukem Jiřího z Poděbrad) a mnoha dalších.

V roce 1544 byl pánem na Stárkově stal Bernard Žehušický z Nestájova. Jeho nástupce Hertvík Žehušický z Nestájova dne 1. září 1573 povýšil Stárkov na město se všemi právy které k tomuto jmenování náleželi, včetně práva hrdelního. Udělil také Stárkovu městský znak, který znázorňuje na červeném štítě zlatého medvěda a za ním borovici přirozených barev. Ke znaku se vztahuje pověst, která vypráví o silném muži,

jenž byl v lese napaden medvědem. Muž medvěda přemohl, uvázal řetězem k borovici a potom přivedl ohočeného domů.

Stárkov se tak stal správním centrem panství Skály, měl vlastní kancelář s právem vést si vlastní městské knihy, dále obecní hospodářské účty a příslušné spisy. Do dnešní doby je dochována kniha ortelů stárkovského soudu s názvem *Knihy černé*, jinak smolné. Stárkov však později, nařízením císaře Josefa I. z roku 1709 hrdelní právo ztratil.

Úředním jazykem zde byla čeština, po roce 1620 byla na císařský rozkaz zavedena úřední němčina. K poněmčení obyvatel došlo až ve 2. polovině 18. století, křížová cesta ve Stárkově tedy vznikla na počátku této jazykové proměny obyvatel. Po Žehušických z Nestájova získali v roce 1582 panství dědictvím bratři Zikmund a Bernard Čertorejští z Čertorej. Roku 1625 došlo k rozdělení skalského a stárkovského panství. Stárkovské připadlo panu Bernardu Hertvíkovi Čertorejskému, skalské zůstalo jeho bratrovi Věnkovi Škochovi. Bernard Hertvík Čertorejský zemřel v roce 1654 bez dědiců, jeho manželka Kateřina Eusebie se poté provdala za barona Antheima a tím do Stárkova přišla německá vrchnost.

Dne 17. října 1673 koupil stárkovské panství baron Jan František z Kaisersteina, který nechal přestavět zámek do nynější podoby a vybudoval také pivovar. Jeho rod udržel majetek až do roku 1924, kdy jej prodal rodu Pejskarů, továrníků z Police nad Metují. Od roku 1849 platilo nové správní zřízení. Bystré a Chlívce se staly samostatnými obcemi, kdežto Vápenka byla začleněna do katastru obce Stárkov. Obce získaly na panstvu nezávislou samosprávu.

První volby starosty a městského představenstva se ve Stárkově konaly již 6. února 1848. Na konci 19. století také Stárkov dosáhl největšího počtu obyvatel (1119), od té doby se počet obyvatel stále zmenšuje.

Nejcennější sochařské památky ve Stárkově pocházejí z dílny Bartoloměje Henricha z Litomyšle a jsou to socha sv. Jana Nepomuckého z roku 1752 umístěná před kostelem a **Křížová cesta** se 14 zastaveními a úvodním panelem za kostelem. Dal ji v roce 1755 postavit na vlastní náklady místní obchodník s plátny a radní městečka Johann Georg Schroll.⁹

2.7 Křížová cesta ve Stárkově u Náchoda

Křížová cesta ve Stárkově byla vybudována okolo roku 1755. Tento letopočet je spolu se signaturou autora vytesán na zadní straně I. zastavení. Křížovou cestu dal postavit na vlastní náklady radní Johannes Schroll, který roku 1735 vykonal cestu do Jeruzaléma.

Autorem tohoto kamenosochařského díla je Bartoloměj Henrich (Hendrych) z Litomyšle.

Oproti novohradské křížové cestě není díky signatuře žádných pochyb o autorství.

Křížová cesta začíná za kostelem sv. Josefa a pokračuje dále podél lesa na kopec, na jehož vrcholku je kaple Čtrnácti pomocníků.

Jednotlivá zastavení jsou zasazena do malebné přírody v nepravidelných rozestupech. Zpočátku je vzdálenost mezi zastaveními několik desítek metrů, později stovky metrů a na vrcholu kopce je pět posledních zastavení od sebe vzdáleno jen několik metrů. Oproti novohradské cestě je trasa mnohem delší a kopec je plynulejší, proto zde nejsou mezi zastaveními schody pro snadnější zdolání terénu.

Křížovou cestu tvoří soubor vysokých figurálních reliéfů umístěných na bohatě zdobených kamenných blocích. Celková výška jednotlivých zastavení křížové cesty je 2,7 m. Podstavec je dvoustupňový, ve střední části předsazený. Figurální reliéfy mají rozměr 120 x 110 cm, ve střední části jsou plasticky rámovány, na bočních stranách se objevuje motiv zavěšených střapců. Architektura zastavení je stejně jako v Nových Hradech složena ze tří částí. Dalšími společnými znaky jsou dvoustupňový, ve střední části předsazený podstavec, střední panelová část s reliéfy, v dolní části s po obou stranách dovnitř sevřenými volutami. Nástavec u obou křížových cest je symetricky řešen, středovou dekorativní kartuš, vyplněnou číslem zastavení, ze stran uzavírají masivní profilované závity.

Odlišností v architektuře, která obklopuje reliéfy v Nových Hradech a ve Stárkově je několik. Spodní část kartuše je ve Stárkově přísněji symetrická, zdobnější s bohatším dekorem, uvnitř kartuše je číslice zastavení doprovázená delším textem, (v Nových Hradech je pouze římská číslice a lat. nápis zastavení-STATIO) . Střední část stárkovských panelů je z obou stran zdobena motivem zavěšených střapců.

Křížovou cestu ve Stárkově uvádí nápis, který je vytesán do kamenného panelu, který je svou architekturou stejný jako ostatních čtrnáct zastavení. Dnes je nápis špatně

čitelný. Jedná se o staroněmčinu a v překladu zní text takto: „ *Vám všem, kteří jdete s bolestí v duši touto cestou, zpytujte, zda ta vaše je tak velká, jako ta má.* ^{inviz.č.9}

Na zadní straně prvního zastavení je v horních partiích středního bloku špatně čitelný text. Jde o letopočet 1755 a signaturu autora Bartoloměje Hendrycha.

Kromě křížové cesty vytvořil ve Stárkově sochař Hendrych sochu svatého Jana Nepomuckého před kostelem sv. Josefa a stopy jeho uměleckého rukopisu nesou také Boží muka na kopci za kaplí Čtrnácti pomocníků.

Materiál do kterého sochař Hendrych ve Stárkově tesal je podstatně odlišný od Novohradského. Jedná se také o pískovec, který je ale velmi podobný tzv. božanovskému pískovci. Tento kámen je hrubozrnný a díky svému čistě křemičitému tmelu velmi tvrdý a houževnatý k opracování. Fyzikální vlastnosti kamene mohly mít určitý vliv na způsob sochařského ztvárnění novozákonních scén. Dalo by se obecně shrnout, že Novohradské reliéfy jsou hlubší s větším důrazem na detail. Z praktického hlediska lze brát v úvahu, že houževnatost kamene mohla autorovi dělat určité problémy s vlastní výtvarným vyjádřením. Krom jiného to může být jeden z důvodů, že figury ve Stárkově mají lidovější charakter a unifikovanější výraz. Také matérie oděvů je zde méně přirozená, pravidelně se vlnící.

2.8 Katalog křižové cesty ve Stárkově

Panel s úvodním textem uvádějící křížovou cestu ve Stárkově

I. Zastavení - Kristus v domě Pilátově odsouzen
k smrti ukřižováním

II. Zastavení - Kristus přijímá kříž

III. zastavení - Kristus poprvé klesá pod křížem

IV. Zastavení - Kristus potkávající svou matku

V. zastavení - Šimon z Kyrény pomáhá Kristu nést kříž

VI. Zastavení - setkání s Veronikou

VII. Zastavení - Kristus padá podruhé pod křížem

VIII. Zastavení - Kristus potkává plačící ženy

IX. Zastavení - Kristus padá potřetí pod křížem

X. Zastavení - Kristus je svlékán z šatů

XI. Zastavení - Kristus je přibíjen na kříž

XII. Zastavení - Kristus umírá na kříži

XIII. Zastavení - Kristus spočívající na klíně své matky

XIV. Zastavení Kristus je uložen do hrobu

2.9 Srovnání reliéfů Křížové cesty v Nových Hradech a ve Stárkově u Náchoda

Zastavení č. I v Nových Hradech - detail

Zastavení č. I ve Stárkově detail

V I. Zastavení můžeme pozorovat velikou shodu, možná největší, v zobrazování jednotlivých novozákonních scén. Provedení je stejné v kompozici figur i v architektonických kulisách, které se liší jen nepatrně. Je zde také jedna zajímavost. Jedna z diferencí ve ztvárnění postav je ta, že ve starší Stárkovské křížové cestě mají vojáci na hlavách přilbice s chocholy. Voják, který odvádí Krista z Pilátova domu na reliéfu I. zastavení v Nových Hradech, má přilbici s chocholem také. Žádný jiný voják v novohradských reliéfech už přilbici zvýrazněnu chocholem nemá, vojáci zde mají přilbice se standardním rokajovým výkrojem pro ucho.

Je zde možnost, že při realizaci pozdější křížové cesty v Nových Hradech autor opisoval scénu z reliéfů ve Stárkově i s ozdobnějšími chocholy. Ztvárnil takto ale pouze první figuru celého souboru a od tohoto záměru z nejrůznějších důvodů odstoupil.

Zastavení č.2 v Nových Hradech – detail

Zastavení . č.2 ve Stárkově - detail

Na druhých zastaveních obou souborů můžeme pozorovat více odlišností. Kristus na Stárkovském reliéfu je téměř bez pohybu. Na jeho plášti můžeme dobře pozorovat stopy po barevné úpravě v minulosti. V tomto případě po červené barvě jeho pláště. Vojáci jsou okolo Krista rozmístěni v symetricky vyvážené kompozici.

Reliéf z Nových Hradů má ve své pravé části zobrazenou postavu bez vojenských atributů, která obohacuje základní dějové postavy příběhu. Tyto figury civilních postav, s různými portrétními rysy, jsou pravidelně zobrazovány při pravém okraji scény.

Společné je pro obě cesty přehnaně robustní zpracování kříže a jeho charakteristické, neumělé deformace při pokusu o perspektivní zkratku. V Nových Hradech nebyly zjištěny žádné pozůstatky po barevné úpravě povrchu kamene, ale přesto může existovat možnost, že reliéfy byly barevně pojednány.

Zastavení č.III v Nových Hradech – detail, charakteristická civilní figura u pravého okraje výjevu

Zastavení č. IV v Nových Hradech - detail

Zastavení č. IV ve Stárkově - detail

Na IV. zastavení obou cest můžeme pozorovat výše zmíněné difference ve výtvarném provedení, které při názoru na stejné autorství, můžeme přičíst různým důvodům. Může jít o výkyvy v kvalitě dílenských pracovníků, Stárkovská cesta je také

o 12 let starší, mohlo dojít ke zlepšení ve výtvarném projevu autora, svou roli může hrát také práce v různém materiálu.

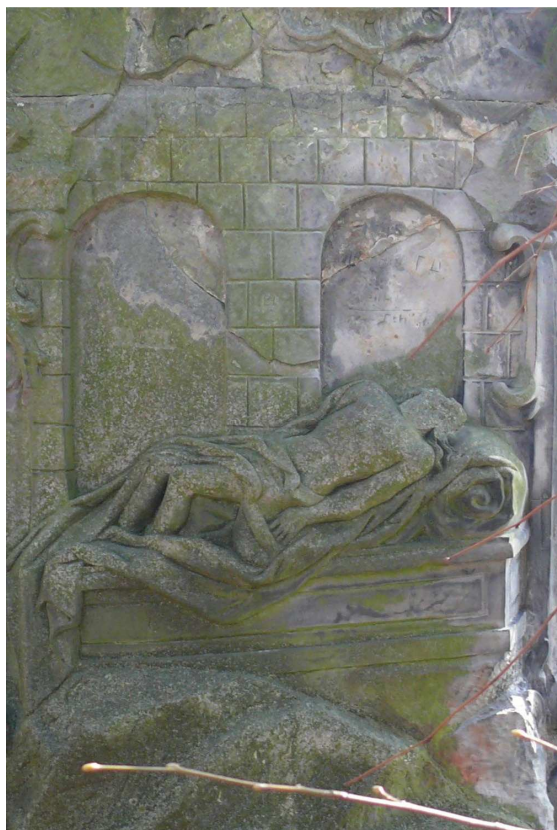
Na IV. zastavení je poměrně dobře čitelný rozdíl ve výrazu tváří jednotlivých figur. Ve Stárkově jsou výrazy unifikovanější, bez charakteristických detailů jednotlivých portrétů. Ztvárnění ve Stárkově má blíže k dekorativnosti než k realističnosti, kterou cítíme z figur ze scén v Nových Hradech.

Zastavení č. VI ve Stárkově

Zde můžeme pozorovat problémy autora s rozdělením jednotlivých prostorových plánů, které jsou společnými znaky pro obě křížové cesty.

Zastavení č.XIV. v Nových Hradech, Zastavení č. XIV. ve Stárkově u Náchoda

Obdobná detailní shoda jako v případě I. zastavení panuje i v posledním zastavení č. XIV. Jeskyně Kristova hrobu je zde naznačena dvěma arkádovými oblouky a mrtvý

spasitel leží na tumbě s hlavou podloženou spirálovitě smotaným rouchem, jehož cíp mu přikrývá i bedra.

Rozdíl je zde, stejně jako u všech ostatních reliéfů, v řešení tvarosloví skaliska. Zatímco v Nových Hradech je skála spíše monolitická, ve Stárkově je řešena formou volně seskupených kamenů.

3. Závěr

Na počátku této práce jsem si kladl za cíl důkladně popsat Křížovou cestu v Nových Hradech z hlediska umělecko-historického a technologického. Část umělecko-historická měla být tvořena stručnou historií Nových Hradů a popisem jednotlivých zastavení se snahou o kritické zhodnocení sochařského provedení. Druhá polovina práce měla být věnována technologicko-restaurátorskému průzkumu této památky. Při důkladné shromažďování všech dostupných materiálů, které měly určit orientaci technologického průzkumu této práce, jsem byl informován o podrobném technologickém průzkumu, který byl vypracován minulý rok. Tato skutečnost by znamenala, že by se tato práce ve své technologické části soustředila na shromažďování již známých materiálů

Při studiu pramenů pro umělecko-historickou část, jsem objevil práci historika Pavla Panocha, jež se zabývá Křížovou cestou v Nových Hradech. V tomto díle autor zmiňuje východočeské analogie novohradské Křížové cesty. Mezi nimi jsem nejvíce podobností shledal, stejně jako autor práce, v Křížové cestě ve Stárkově u Náchoda. Panoch věnuje konfrontaci těchto dvou pozdně barokních památek jen minimální část své práce. Rozhodl jsme se proto pro podrobnější srovnání Křížové cesty v Nových Hradech a Křížové cesty ve Stárkově. Toto srovnání je z mnoha důvodů velmi zajímavé a přínosné. Jedním z těchto důvodů je i fakt, že autor novozákonních scén ze Stárkova může být i autorem novohradských reliéfů.

Úvod práce je věnován vzniku kultu křížových, s cest ve světě a posléze u nás, ikonografii křížových cest a historii Nových Hradů. Tyto kapitola je stručným výtahem podstatných informací, které čtenáře uvedou do dané problematiky.

Podstatná část práce je věnována popisu tohoto kamenosochařského komplexu Doplňené fotodokumentací jednotlivých zastavení. Popis novohradských reliéfů je podrobnější než popis jeho stárkovského prototypu.

Druhá polovina práce souvisí se Stárkovem, opět je zde přiblížena historie Stárkova a popis Křížové cesty.

Podstatnou část práce tvoří srovnání jednotlivých reliéfů obou kamenosochařských komplexů. Srovnáním jsem dospěl k několika závěrům.

Je pravděpodobné, že autor Stárkovské Křížové cesty je totožný s autorem Křížové cesty v Nových Hradech, ať jde o jednotlivce nebo o dílenský okruh. Použité tvarosloví

a kompozice je na reliéfech tak příbuzná, že o společném autorovi nelze pochybovat. Pro autorství jediného umělce sochaře V. Hendrycha hovoří tyto fakty

- velká podobnost ve výtvarném zpracování obou cest
- signatura autora na reliéfu ve Stárkově
- pobyt na obou místech, který souhlasí s datem vzniku obou cest

Je však třeba brát v úvahu i možnost, že dva různí autoři byli inspirováni jednou předlohou. Touto předlohou mohly být různé ilustrace v náboženských knihách.

V hledání společné předlohy těchto autorů nebo jediného autora je prostor pro budoucí badatelskou činnost. Konec spekulací o autorství Křížové cesty v Nových Hradech by mohl nastat v příštím roce. V roce 2009 plánuje majitel, v rámci restaurování celého areálu, vyjmout I. zastavení z ohradní zdi kostela. Jelikož umístění zastavení číslo I nebylo původní, ale do zdi kostela bylo vsazeno druhotně, je zde velká pravděpodobnost, že na zadní straně bloku bude umístěna autorova signatura, jako je tomu na zastavení číslo I ve Stárkově.

Při kritickém výtvarném hodnocení obou Křížových cest vyniká nad svou starší Stárkovskou analogií cesta novohradská. Důvodem může být větší výtvarná zralost autora, nebo celé dílny, vliv na kvalitu reliéfů může mít i použití kvalitního jemnozrnějšího pískovce v Nových Hradech.

Ve svém okolí jsou obě tyto památky významným kulturním dědictvím pozdně barokní doby a charakteristickou připomínkou kultu Via Crucis v minulosti.

4. Poznámky

1. Pavel Panoch, *Křížová cesta v Nových Hradech. Kulturně-historický kontext, východočeské analogie a umělecké zhodnocení*, Pardubický kraj, krajský úřad, odbor památkové péče 2007
2. Gabriela Elbelová, *Josef Fůhrich - Křížová cesta*, Muzeum umění Olomouc-Arcidiecézní muzeum 2008
3. Srov. opisy z Novohradské kroniky a Srov. opisy z farní kroniky, rukopisy F. Pulda a dalších, tiskopisy na samostatných listech,
4. Dějiny novohradského panství v rukopise V. Bubeníčka, Nové Hrady
5. Z. Wirth, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu Vysokomýtském*, Praha 1902, s. 25.-E. Poche (ed.), *Umělecké památky Čech*, II (K/O), Praha 1978, s. 490
6. Průzkumová zpráva, Petrologické vyhodnocení horninových vzorků odebraných z křížové cesty v Nových Hradech, Rndr. Zdeněk Štaffen, petrolog, Nové Hrady 2007
7. Augustin Sedláček *Hrady a zámky I. Díl r. 1882*, Článek Nový hrad str. 191
8. Jan Bradna, *Křížová cesta Nové Hrady u Litomyšle, Sochařské zhodnocení uměleckého provedení zastavení křížové cesty*, Pardubický kraj, krajský úřad, odbor památkové péče 2007
9. www.starkov.cz

5. Literatura a prameny

5.1 Použitá literatura

Augustin Sedláček, *Hrady a zámky* I. díl, str. 29, Nový Hrad, Praha 1993,

Z. Wirth, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém Okresu Vysokomýtském*, Praha 1902

O. J. Blažiček, *Pražská plastika raného rokoka*, Praha 1946

O.J. Blažiček, *Sochařství baroku v Čechách*, Praha 1958

Ivo Kořán, *Žáci M. B. Brauna ve východních Čechách*, Michal Klahr starszy, Wroclaw 1995

Poche Emanuel (ed.), *Umělecké památky Čech 2*, Praha 1978

Kuča Karel, *Města a městečka IV. Díl*, str. 385, Praha 2000

Gabriela Elbelová, *Josef Fúhrich - Křížová cesta*, Muzeum umění Olomouc-Arcidiecézní muzeum 2008

Pavel Panoch, *Křížová cesta v Nových Hradech. Kulturně-historický kontext, východočeské analogie a umělecké zhodnocení*, Pardubický kraj, krajský úřad, odbor památkové péče 2007

Jan Bradna, *Křížová cesta Nové Hrady u Litomyšle, Sochařské zhodnocení uměleckého provedení zastavení křížové cesty*, Pardubický kraj, krajský úřad, odbor památkové péče 2007

5.2 Prameny

Dějiny novohradského panství v rukopise V. Bubeníčka, Nové Hradý

Opisy z Novohradské kroniky a opisy z farní kroniky, rukopisy F. Pulda a dalších, tiskopisy na samostatných listech,

Pavel Panoch, *Křížová cesta v Nových Hradech. Kulturně-historický kontext, východočeské analogie a umělecké zhodnocení*, Pardubický kraj, krajský úřad, odbor památkové péče 2007

Jan Bradna, *Křížová cesta Nové Hradý u Litomyšle, Sochařské zhodnocení uměleckého provedení zastavení křížové cesty*, Pardubický kraj, krajský úřad, odbor památkové péče 2007

www.starkov.cz

www.webgallery.com